

НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СПРИЯННЯ І БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

О. Kulik,
Competitor Academy of Municipal Management

AREAS OF FORMATION OF PROMOTING SAFETY AND AGRICULTURAL BUSINESSES IN UKRAINE

Встановлено, що на сучасному етапі реформування АПК одним із основних завдань державної аграрної політики України є забезпечення наукових та інноваційних засад зменшення ризиків сільськогосподарського виробництва. Запропоновано для забезпечення дійсного розвитку сільського господарства і сільських територій запровадити систему сприяння і безпеки аграрного підприємництва відповідно до чинної стратегії трансформаційного розвитку агропромислового потенціалу України на основі запровадження інноваційних управлінських інструментів. Робота такої системи, зосередженої на постійному моніторингу аграрного підприємництва та пошуку дієвих засобів нейтралізації визначених ризиків, дозволяє попереджати і оптимізувати ризикові ситуації.

Established that at the present stage of reform APC one of the main tasks of the state agrarian policy of Ukraine is to provide scientific and innovative principles of risk reduction in agricultural production. Suggested to ensure real development of agriculture and rural areas to establish a system of promotion and security of agricultural enterprise under the current strategy of the transformation of agriculture potential of Ukraine on the basis of introduction of innovative management tools. The work of such a system focused on continuous monitoring of agribusiness and find effective means of neutralizing the identified risks, allows to optimize and prevent risky situations.

Ключові слова: моніторинг аграрного підприємництва, формування системи, сприяння, безпека аграрного підприємництва.

Key words: monitoring agricultural business, formation of, assistance, safety of agricultural enterprise.

ВСТУП

Процес адаптації сільськогосподарського виробництва до умов ринку характеризується не тільки новими ризиками, але й новими можливостями щодо їх прогнозу, попередження та зниження. Такі можливості забезпечуються як загальним прогресом суспільства, так і можливостями аграріїв користуватися сучасними науковими досягненнями завдяки інформатизації, комп'ютеризації сільських територій.

Враховуючи зв'язок аграрних ризиків з продовольчою безпекою держави, боротьбу за пом'якшення збитків і втрат від прояву ризикових ситуацій в сільськогосподарському виробництві слід підняти до рангу державної політики. Мова йде про необхідність активного здійснення превентивних заходів, які здатні мінімізувати аграрні ризики, пом'якшити наслідки ризикових ситуацій в АПК та поліпшити економічний стан України.

Проблематика ризику, забезпечення підприємств захистом від нього широко досліджується в працях як зарубіжних, так і вітчизняних економістів. Зокрема ця тема висвітлюється у працях М. Альберта, Т. Бартона, Ю. Брікхема, М. Ерхардта, М. Мескона, Дж. Пікфорда, П. Уокера, Ф. Хедоурі, В. Вітлінського, В. Глуценка, А. Догіля, С. Ільяшенка, М. Лапусти, Г. Піратонського та інших вчених.

У наукових роботах згаданих учених в основному розкриваються репресивні та компенсаційні методи боротьби з різними ризиками. Превентивні ж методи, які передбачають проведення заходів, спрямованих на попередження ризикових ситуацій з метою зниження ймовірності та величини збитку розкриті недостатньо і в більшості робіт згадуються тільки епізодично. Що ж стосується наукових досліджень ризиків аграрного виробництва з урахуванням регіонального аспекту то їх досить мало. Цю проблему частково висвітлювали в своїх роботах В. Богачов, Н. Герасименко, О. Жемойда, Є. Коваленко, В. Чепурко та інші науковці.

Варто також зауважити що вченими-економістами України розроблено чимало антиризикових програм для функціонуючих економічних систем, але потрібно визнати, що

в аграрній галузі виробництва більшість таких програм мають вузький спектр застосування, запропоновані заходи здебільшого носять локальний характер і позбавлені системності. З метою активізації процесу боротьби з агроризиками, на нашу думку, необхідно розробити та прийняти Державну стратегію мінімізації аграрних ризиків та пом'якшення наслідків від прояву ризикових ситуацій.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завдання статті:

— визначити основні завдання державної аграрної політики України, пов'язані із забезпеченням наукових та інноваційних засад зменшення ризиків сільськогосподарського виробництва;

— запропонувати для забезпечення розвитку сільського господарства і сільських територій запровадити систему сприяння і безпеки аграрного підприємництва.

РЕЗУЛЬТАТИ

Така стратегія повинна мати наступні основні напрями реалізації:

— виявлення небезпеки в аграрній сфері виробництва та оцінка ризику пов'язаного з нею;

— застосування нових досягнень науки і техніки для вирішення прикладних задач в області агробезпеки території;

— підвищення рівня знань спеціалістів сільськогосподарського виробництва та випускників аграрних навчальних закладів про ризики агропідприємства та методи управління ними;

— створення економічних механізмів стимулювання діяльності сільгоспвиробників щодо зниження ризиків у їх професійній діяльності;

— створення державної системи сприяння та безпеки агропідприємництва (ДССБАП) з розподілом повноважень на державному, регіональному та місцевому рівнях і ефективною координацією робіт на всіх рівнях.

Кожен із запропонованих аспектів державної стратегії є досить важливим, але останній із них є основним, бо його

реалізація сприятиме втіленню в життя інших аспектів. Очевидним є факт, що побудова ДССБАП дозволить не лише здійснювати контроль рівня, але й керувати рівнем ризику, пов'язаного з процесом підготовки адаптивних рішень і корекцією небажаного розвитку подій, сприятиме ефективності роботи агроформувань.

Доцільність створення системи раннього упередження і реагування у багатогалузевих сільськогосподарських підприємствах та при районних управліннях сільського господарства з метою виявлення негативних тенденцій, проведення своєчасних запобігачих кризовим явищам заходів, забезпечення їх ефективним фінансовим, стратегічним та операційним менеджментом обґрунтовано в наукових працях Дація О.І. [1, с. 344].

Про удосконалення та реформування системи управління в аграрному секторі через створення системи моніторингу в різних сферах управління з високим рівнем достовірності та уніфікованості інформаційних потоків, а також забезпечення системи управління надійними програмними інформаційно-комунікаційними засобами і технологіями, які відповідають міжнародним стандартам, говориться в Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року.

Такі заходи дадуть змогу оперативно і високоякісно здійснювати контроль за всіма напрямками процесу підготовки, прийняття, виконання та коригування управлінських рішень на різних рівнях управління і господарської діяльності, а отже сприятимуть мінімізації ризиків в аграрному секторі економіки [1, с. 337].

Не дивлячись на зацікавленість вчених та посадовців питанням системного тлумачення процесу профілактики аграрних ризиків, воно залишається далеко не вирішеним. Основні причини такого стану полягають у наступному: по-перше, немає чіткої концепції розробки системи сприяння і безпеки агропідприємництва на державному рівні; по-друге, існує висока проблематичність на етапі створення згаданої системи, суть якої полягає у фінансуванні, правовому забезпеченні, методологічному та технічному оснащенні, підготовці кадрів тощо. Слід також відмітити причини пов'язані з недосконалістю існуючих методів мінімізації агроризиків. Використані нами в дисертаційній роботі інноваційні підходи до зниження ризиків шляхом інформатизації сільськогосподарського виробництва та моніторингу ризикових ситуацій, підвищення рівня агробезпеки територій, використання в ризикології технологій ситуаційних центрів і систем знаходяться лише в початковій стадії вивчення.

Виходячи з основних положень системного підходу до вирішення проблеми оптимізації агроризиків, побудова державної системи сприяння і безпеки агропідприємництва має задовольняти такі умови: бути керованою; при проектуванні мають розглядатися як інформаційні, так і аналітичні аспекти системи; побудована система має оптимально сполучати у собі як інформаційні, так і розрахунково-аналітичні процеси.

Відповідно до цих умов можна виділити основні принципи побудови ДССБАП. Виконання принципу обов'язкового планування і прогнозування в системі сприяння і безпеки агропідприємництва дозволяє прогнозувати показники агробезпеки територій і сільськогосподарських підприємств, що підвищує ефективність прийнятих управлінських рішень. Наявність принципу впровадження нових задач дозволяє підвищити адаптацію розробленої системи до появи нових задач у зовнішньому середовищі. Безперервність діяльності як самої ДССБАП, так і безперервність по контролю за самою системою віддзеркалює принцип безперервного контролю за системою. Суть принципу забезпечення ефективності пропонованої системи полягає у тому, що ДССБАП повинна підвищити якість і оперативність управлінських рішень. Формування єдиної бази даних та безперервне її відновлення передбачаються принципом використання єдиної інтегрованої бази даних. Зміст принципу системності полягає у системному представленні ДССБАП з урахуванням зовнішнього середовища і єдності всіх управлінських процедур. Принцип зворотного зв'язку дозволяє системі безупинно й оперативно реагувати на зміни показників агробезпеки і давати рекомендації системі прийняття рішень. В економічних об'єктах роль зворотного зв'язку відіграють канали передачі інформації про об'єкт управління в систему управління. Принцип модульності полягає у тому, що система складається зі взаємозалежних підсистем (модулів), функціонування кожної з яких реалізується визначеними механізмами. Ефективність системи сприяння і безпеки агропідприємництва пов'язується з принципом стійкості. Принцип ієрархічності

полягає у багаторівневому представленні системи та прямій підпорядкованості нижчого рівня вищому. Вибір необхідного мінімуму показників для аналізу в ДССБАП дає принцип розмаїтості. Суть принципу динамічної цілісності моделі об'єкта управління полягає у тому, що ДССБАП повинна орієнтуватися не на статичне представлення інформації, а на динамічну інтерпретацію показників. Принцип оптимальності полягає у тому, що державна система сприяння і безпеки агропідприємництва повинна дозволити системі прийняття рішень обрати найбільш ефективне управлінське рішення. Контроль за реалізацією і функціонуванням конкретних механізмів системи має належати керівникам відповідних структур — в цьому відображається зміст принципу першої особи. Принцип єдиної системи безперервного вдосконалення системи ґрунтується на принципах адаптації систем і говорить про те, що ДССБАП повинна безупинно вдосконалюватися при трансформації зовнішнього середовища.

Розглядаючи аспекти побудови державної системи сприяння і безпеки агропідприємництва ми не маємо на увазі створення ще одного органу в системі управління АПК. На наш погляд, в умовах що склалися, більш реальним напрямом є функціональна перебудова наявних структур і механізмів управлінського апарату аграрної сфери виробництва на основі задіяння кваліфікованих спеціалістів, використання сучасних систем отримання, накопичення, збереження та формування інформації, задіяння інноваційних методів управління.

Отже, згідно з нашими пропозиціями структура державної системи сприяння і безпеки агропідприємництва має розвиватися як на основі існуючих, так і в перспективі реорганізованих органів, до яких можна віднести: центральні та місцеві органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування і створені ними функціональні та територіальні підсистеми розглядуваної системи; районні та регіональні управління агропромислового розвитку; регіональні Служби аналітичного забезпечення управління підприємствами агропромислового виробництва; державний Центр стратегічного прогнозування, планування і управління АПК України; служби інших відомств та міністерств держави які займаються збиранням та опрацюванням інформації що стосується безпеки функціонування АПК. Виконання функцій системи та аналітичне забезпечення управління нею покладається на Мінагрополітики та продовольства, центральні та місцеві органи виконавчої влади, Українську академію аграрних наук, зокрема Національний науковий центр — Інститут аграрної економіки. Затрати на фінансування системи затверджуються Кабінетом Міністрів України і враховуються під час формування Державного бюджету України.

Основними задачами пропонованої системи є організація безпеки сільськогосподарського виробництва та сприяння його розвитку як на окремих територіях так і держави в цілому, чітка оцінка наявних і потенційних загроз сільськогосподарському виробництву регіонів, питання моніторингу безпеки аграрних територій, моделювання та попередження ризикових ситуацій у сфері територіального аграрного виробництва, розробка та втілення комплексу практичних заходів щодо запобігання і недопущення розвитку ризикових ситуацій на тій чи іншій території, ранжування територій за оцінкою ризиковості сільськогосподарського виробництва, сприяння інвестиційній підтримці аграрних формувань з першочерговим її спрямуванням на реалізацію інноваційних проектів, забезпечення умов інтеграції та розширення участі України в роботі сільськогосподарських міжнародних організацій тощо.

Головною метою функціонування Системи сприяння і безпеки агропідприємництва є забезпечення активізації ефективності сільського господарства країни, його ризиковості, конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринку, гарантування продовольчої безпеки держави, відновлення сільських територій, підвищення рівня зайнятості сільського населення, посилення його мотивації до розвитку.

Не дивлячись на широкий спектр задач, вирішення яких покладається на систему сприяння і безпеки агропідприємництва, фундаментальною серед них, на наш погляд, є проблема агробезпеки регіонів.

Під агробезпекою регіону розуміють наявність в його межах умов для мінімального ризикованого, високопродуктивного, економічно-вигідного виробництва конкурентоздатної сільськогосподарської продукції без нанесення шкоди оточуючому середовищу та з розвитком сільських територій.

Основними складовими агробезпеки регіону, як і держави в цілому, є природнокліматична, економічна, енергетична, технологічна, техногенна, інфраструктурна, інвестиційна, соціаль-

на, демографічна, зовнішньоторговельна, фінансова, кадрова, інноваційна, наукового забезпечення та інші види безпеки.

Суть агробезпеки для регіону полягає в можливості дієвого контролю з боку регіонального органу Державної системи сприяння і безпеки агропідприємництва за: ефективністю використання сільськогосподарських угідь та попередженням їх виснаженості; високою якістю продукції вирощеної на них та її конкурентоспроможністю; діяльністю усіх типів підприємств; ринком праці; умовами збуту продукції;часною фінансовою підтримкою сільгоспвиробників; інформатизацією АПК; екологічною ситуацією в регіоні; створенням сприятливих умов для інвестування галузі; розвитком інфраструктури сільських територій; покращенням демографічної ситуації в сільській місцевості; покращенням функціонування сільських закладів культури, освіти, охорони здоров'я; наявністю підприємств переробки сільгосппродукції; забезпеченням сільськогосподарських підприємств технікою, паливом, добривами, гербіцидами, засобами захисту рослин та тварин від шкідників та хвороб; розвитком системи відшкодування збитків аграріям завданих форс-мажорними обставинами; розвитком мереж сільськогосподарської дорадчої служби та служби юридичного захисту аграріїв; кадровим забезпеченням аграрного сектору регіону та підвищенням його рівня кваліфікації; впровадженням інновацій в сільськогосподарське виробництво та розповсюдження передового досвіду в аграрній сфері виробництва; зниженням рівня небезпеки від надзвичайних ситуацій на основі рекомендацій вчених та спеціалістів; загальним рівнем безпеки агробізнесу в регіоні та її рангом відносно інших територій тощо.

Кількісна порівняльна оцінка безпеки регіонів України в аграрній сфері виробництва необхідна перш за все з метою контролю продовольчої стабільності держави, забезпечення наукового підґрунтя для залучення інвесторів; створення умов ефективного сільськогосподарського виробництва в регіонах шляхом виділення бюджетних коштів на запобігання ризикових ситуацій та пом'якшення наслідків агроризиків, розробки державних і регіональних програм спрямованих на підвищення рівня виробничої стійкості підприємств АПК, активізації розвитку сільських територій. Ранжування територій за рівнем агробезпеки має на меті внесення змін до базових законодавчих актів щодо стимулювання державою становлення, розвитку та ефективного функціонування аграрного виробництва у регіонах.

Ефективність функціонування державної системи сприяння і безпеки агропідприємництва, здатність її оперативно і адекватно реагувати на різні коливання зовнішнього і внутрішнього середовища в значній мірі залежать від наявності та досконалості відповідних систем збору, систематизації й обробки великих обсягів інформації. Сьогодні така робота може бути реалізована в рамках систем моніторингу, які відслідковують необхідні характеристики агроформувань чи територій і здійснюють оцінку їх безпеки.

В останні роки методика моніторингу одержує все більше поширення у системах статистики соціально-економічних ситуацій практично у всіх європейських країнах. Якщо раніше функції статистичних служб зводилися переважно до спостереження за поточною соціально-економічною ситуацією, то в останні роки до задач спостереження й аналізу додаються задачі короткострокового прогнозування і візуалізації результатів моніторингу, надання їх конкретному спостерігачеві [2, с. 26].

Слід зазначити, що в країнах перехідної економіки, поряд з основними макроекономічними показниками, найбільша увага приділяється системам фінансового моніторингу.

При удосконаленні систем керування в ризикових ситуаціях усе частіше звертаються до стратегічного керування. Це досить ефективний, потенційно могутній інструмент. Завдяки йому, сучасні системи керування можуть більш успішно протистояти нестабільності, мінливим умовам, збоєм і помилкам у роботі. У стратегічному керуванні необхідний планомірний підхід, заснований на відповідній поінформованості щодо можливих проявів проблем і превентивної підготовки заходів щодо ліквідації очікуваних ризикових ситуацій.

Розбудова державної системи сприяння і безпеки агропідприємництва неможлива без створення ефективної технології отримання, передачі та переробки інформації на базі людино-машинної системи підтримки процедур планування, контролю й управління. Сьогодні набирають поширення системи, що базуються на мережі ЕОМ, розподілених базах даних, системах економіко-математичних моделей і алгоритмах формування превентивних, оперативних

планів і управлінських рішень. Такі системи є основою ситуаційного управління.

Метод ситуаційного управління функціонуванням складних систем в своїх основних частинах сформувався в 70-х роках минулого століття. В теперішній час метод активно використовується у народному господарстві для оперативного управління технічними і організаційними системами. Слід відмітити перспективність методу в розбудові системи керування ризиками АПК [3].

Основна ідея ситуаційного управління полягає в можливості використання в автоматизованій системі управління конкретним об'єктом АПК заздалегідь вироблених рішень, визначених для ряду конкретних ситуацій, які можуть виникнути при функціонуванні даного об'єкта. Такі найбільш характерні ситуації і відповідні їм рішення по управлінню даним об'єктом, визначаються групою спеціалістів (експертів).

Опис поточної ситуації, яка склалася на об'єкті управління (моніторинг), подається на вхід аналізатора, де по заздалегідь розроблених методиці робиться оцінка повідомлення і розв'язання питання про необхідність втручання системи управління в процес, який протікає на об'єкті. Якщо таке втручання потрібне, то опис поточної ситуації передається в класифікатор, який відносить поточну ситуацію до певного класу (крок рішення). Ця інформація передається в корелятор, який зберігає всі логіко-трансформаційні правила і визначає те, яке повинно бути використане для прийняття рішення. Якщо таке правило не єдине, то вибір кращого робиться в екстраполаторі, після чого корелятор видає рішення про вплив на об'єкт. Якщо і корелятор, і класифікатор не забезпечують прийняття рішення про вплив на об'єкт, то спрацьовує блок випадкового вибору і вибирається одна з дій, вплив якої на об'єкт є незначним, або ж система зовсім відказується від дії на об'єкт управління. Це свідчить, що система управління немає необхідної інформації про свою поведінку в подібній ситуації.

Фактично із-за складності об'єктів управління не доводиться надіятися на достатньо повні вихідні дані про них. Тому система управління подібного типу повинна бути відкритою і мати можливість корегування знань про об'єкт і способи управління ним.

ВИСНОВКИ

Актуальність створення запропонованої Державної системи сприяння і безпеки агропідприємництва зумовлена потребою у житті і садовідстві для забезпечення розвитку сільськогосподарства і сільських територій. Проект розбудови системи узгоджується із стратегією трансформаційного розвитку агропромислового потенціалу України на основі запровадження інноваційних управлінських інструментів. Робота ДССБАП сприятиме надходженню інвестицій в аграрний сектор, розвитку галузей — партнерів сільськогосподарства, ефективного використанню земельного фонду держави, сприятиме повноцінному харчуванню населення України, дасть змогу знизити загальнодержавні збитки в аграрному секторі за рахунок попередження ризикових ситуацій і оптимізації ризиків агропромислового виробництва.

Література:

1. Дацій О.І. Оцінка рівня реалізації власного потенціалу регіону // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія "Управління". Випуск 2/2013. — С. 336—345.
2. Зубець М.В., Тивончук С.О. Наукові основи розвитку агропромислового виробництва на інноваційних засадах (теорія, методологія, практика) / М.В. Зубець, С.О. Тивончук. — К.: Аграрна наука, 2006. — 480 с.
3. Фугело П.М. Основні аспекти побудови Державної системи сприяння і безпеки агропідприємництва / П.М. Фугело // Збірник наукових праць ПДАТУ. — 2012. — № 20. — С. 262—267.

References:

1. Datsij, O.I. (2013), "Assessing the level of implementation of the region's potential", *Naukovy visnyk Akademii munitsypal'noho upravlinnia. serija "Upravlinnia"*, vol. 2, pp. 336—345.
2. Zubets, M.V. Tyvonchuk, S.O. (2006), *Naukovi osnovy rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva na innovatsijnykh zasadakh (teoriia, metodolohiia, praktyka)* [Scientific basis of agricultural production in the innovative principles (theory, methodology, practice)], *Ahrarna nauka, Kyiv, Ukraine*.
3. Fuhelo, P.M. (2012), "Key Aspects of the State of assistance and security ahropidpryyemnytstva", *Zbirnyk naukovykh prats' PDATU*, vol. 20, pp. 262—267.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2014 р.